

ÉS UN VERB LÈXICAMENT REFLEXIU, O UN VERB PRONOMINAL INHERENT, *SUÏCIDAR-SE*?

Oriol PONSATÍ-MURLÀ
Universitat de Girona

1. PRESENTACIÓ

Ni el llatí clàssic ni el llatí medieval no conegueren els termes *suicidium* o *suicida* ni, per descomptat, cap verb similar a *suicidare*. Ens ha pervingut un sol testimoni de *suicida*, extemporani i que no té cap mena de continuïtat, en el tractat *Contra Quatuor Labyrinthos Franciae*, escrit al voltant de l'any 1177 per Gauthier de Saint Victor.¹ Com es referien, aleshores, els antics al suïcidi, al suïcida i al fet de suïcidar-se? L'expressió més àmpliament utilitzada per referir-se al suïcidi és *mors uoluntaria*,² així com alguna variació sinònima com ara *interitus uoluntaris*³ o *mors spontanea*.⁴ La literatura forense i filològica escrita en llatí entre els segles XVII i XIX, especialment en països de parlars

1. Saint Victor utilitza dues vegades el terme *suicida* («*De blanda et ideo mortifera Seneca doctrina*», IV.2) per establir que el suïcida és pitjor que el fratricida («*iste igitur non quidem fratricida sed peior suicida*») i assegurar que els suïcides Neró, Sòcrates i Cató no seran admesos al paradís: «*putasne cum Nerone et Socrate et Catone suicidis receptus est in caelo?*» (Glorieux 1952: 272). La descoberta d'aquest testimoni la devem a Hoof (1990: 272).

2. Agustí d'Hipona la utilitza, entre molts altres llocs, a *Sermones* 313E.4 (*Miscellanea Agostiniana* = *MA* 1: 538): «*si mors uoluntaria uos delectat, et pulcrum putatis nullo urgente inimico, nullo adversario occidente sponte mori...*»; *Contra Cresconio grammatico donatista* 3.49.54 (*Patrologie Coursus Completus. Series Latina* = *PL* 43: 526): «*omitto quod etiam uoluntarias mortes quas ipsi sibi ingerunt*». Prenem Agustí com a font terminològica perquè és l'autor de l'Antiguitat Tardana que més profusament escriu sobre el suïcidi, ho fa amb una riquesa lèxica que el converteix en una referència terminològica fonamental i exerceix, també, una influència incomparable sobre la posteritat medieval.

3. *Contra Gaudentium* 1.30.34 (*PL* 43: 727): «*somno non uoluntario premebantur, non interitu uoluntario necabantur*»; *Epistolae* 185.3.14 (*PL* 33: 798): «*cauendo ne quidam uoluntario moriantur interitu*». Com a mostra de la pervivència en el temps d'aquestes expressions en llatí, trobem en diverses ocasions «*interitu uoluntario finire*» i «*interitu uoluntario perire*» en ple segle XVIII en Cordara (1750: 50, 469, 497).

4. *De ciuitate dei* 1.18.2 (*Corpus Christianorum Series Latina* = *CCSL* 47: 19): «*in se morte spontanea puniat femina*»; *Contra litteras Petilianii* 2.49.114 (*PL* 43: 199): «*spontaneas enim mortes ab uno magistro utriusque didicerunt*».

germànics, recorrent sovint al terme grec *αὐτοχειρία* ('mort per mà pròpia'), mantenint sovint el terme en grec o bé transcrivint-lo (*autocheiria* o *autochiria*).⁵ El suïcida no és designat mitjançant cap substantiu específic sinó, en la majoria dels casos, amb una oració de relatiu en què el verb principal fa referència al fet de matar-se, com ara «qui se ipsum occidit»⁶ i, amb molta menys freqüència, mitjançant alguna construcció més o menys parabòlica, com ara *suae animae extortor*.⁷ L'acció de suïcidar-se era expressada mitjançant, d'una banda, la combinació de verbs que signifiquen 'matar' (*neco*,⁸ *interimo*,⁹ *perimo*,¹⁰ *interficio*¹¹ i, sobretot, *occido*¹²) amb el seu corresponent pronom personal (*se*, *se ipsum*, *semetipsum*...); i, de l'altra, mitjançant verbs que accepten *mors* com a objecte directe, principalment *inferre* i *ingero*.¹³ Qualsevol d'aquestes fórmules per designar la mort voluntària, qui la comet o el fet de cometre-la és utilitzada de manera habitual tant pels autors llatins antics i medievals com pels erudits renaixentistes i fins i tot moderns, i compresa sense ambigüitats pels seus oients o lectors. Termes com *suicidium*, *suicida* o *suicidare*, en canvi, els haurien resultat fins a tal punt estranys que, de manera intuïtiva, molt probablement els haurien portat més aviat a pensar en el camp semàntic de la matança del porc que no pas en el que nosaltres entenem per suïcidi.¹⁴

5. Per exemple, Neumaier (1609), Leuster (1657), Falckner (1670), Kuehlewein (1671), o Heumann (1703). En aquest últim hi hem localitzat una rara menció de *suicidii* en llatí (p. 4).

6. *De ciuitate dei* 1.17 (CCSL 47: 18): «qui se ipsum occidit homicida est»; *Contra litteras Petilianian* 2.49.114 (PL 43: 199): «qui se ipsos interimunt». Una altra referència clàssica, a l'hora d'establir la doctrina de l'homologació de la mort voluntària a l'homicidi és Lactanci, *Diuinae Institutiones*, 3.18 (PL 6: 407-408): «Nam si homicida nefarius est, quia hominis extinctor est, eidem sceleri obstrictus est, qui se necat, quia hominem necat».

7. Agustí l'utilitza en plural a *Contra Gaudentium* 1.27.31 (PL 43: 724): «suarum animarum extortores».

8. *De libero arbitrio* 3.8.23 (CCSL 29: 288): «nemo mihi uidetur cum seipsum necat».

9. *Ibid.*: «qui urgente miseria sese interemerunt»; *Contra litteras Petilianian* 2.49.114 (PL 43: 199): «qui se ipsos interimunt».

10. *De patientia* 13.10 (*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* = CSEL 41: 674): «[Job] se ipse perimeret».

11. *Ibid.*: «se interficiendo» i «se interficerent».

12. *Confessiones* 1.17 (CCSL 47: 18): «quae se occiderunt», «qui se ipsum occidit», «se occiderit», «se occidendum», «se occidit»; *Confessiones* 1.19.2 (CCSL 47: 21): «se occidere», «se occidit»; *Confessiones* 1.19.3 (CCSL 47: 21): «se ipsam (...) occidit»; *Confessiones* 1.20 (CCSL 47: 22-23): «se ipsum occidere», «qui se occidit»; *Confessiones* 1.21 (CCSL 47: 23): «se ipsum uel quemlibet occiderit»; *Confessiones* 1.23 (CCSL 47: 24): «[Cato] se occidit»; *Confessiones* 1.24 (CCSL 47: 25-26): «[Cato] a se ipso elegit occidi», «se occidere», «se occidat»; *Confessiones* 1.25 (CCSL 47: 26): «se debet occidere», «se ipsum hominem occidere»; *Confessiones* 1.26 (CCSL 47: 27): «non licere se occidere»; *Confessiones* 1.27 (CCSL 47: 28): «se occidere».

13. *De mendacio* 4.4 (PL 40: 490): «qui sibi mortem intulissent»; *Epistolae* 173.4 (PL 33: 755): «[mortem] tibi tu ipse inferre uoluisti»; *De patientia* 13, 10 (CSEL 41: 674): «sibi impatienter mortem inferre»; *Epistolae* 173. 5 (PL 33: 755): «ut sibi quisque inferat mortem»; *Contra Cresconio* 3.49.54 (PL 43: 526): «uoluntarias mortes, quas ipsi [circumcelliones] sibi ingerunt»; *De patientia* 13.10 (CSEL 41: 674): «qui sibi ingerunt mortem».

14. El pronom personal *sui*, que, juntament amb el verb *caedere* ('matar'), compon el neologisme *suïcidi* és fonèticament molt proper a *sus-suis* ('porc'). Aquesta proximitat fonètica ha donat lloc a bromes erudites com la que perpetra Edward Philips en el prefaci del seu diccionari de la llengua anglesa.

Suïcidi, per tant, és un neologisme. Més enllà del testimoni intempestiu de Gauthier de Saint Victor, el va encunyar per primera vegada el metge anglès Thomas Browne, en el seu tractat *Religio medici*, escrit l'any 1636 i publicat l'any 1642.¹⁵ A partir d'aquí, comença a normalitzar-se'n l'ús en llengua anglesa al llarg de la segona meitat del s. xvii i, al llarg del segle xviii, es va propagant per l'Europa continental romànica —no, en canvi, a l'Europa germànica, on el terme no hi arriba a penetrar mai.¹⁶ Així, l'*Encyclopédie* de D'Alembert i Diderot ja contempla l'entrada *suicide* en el seu volum quinzè (1765: 641). A Itàlia el terme s'hi introdueix de manera pràcticament simultània que a França gràcies a l'obra d'Appiano Buonafede (Cromaziano 1761).¹⁷ A Espanya, el terme hi arriba mitjançant la traducció castellana de tractats mèdics escrits originalment en francès, com el de Foderé (1801: 249-265) o els d'Orfila (1825: 113, 281; 1847: 173, 343, 377-381, 403). Igualment, el terme s'acabarà normalitzant també en portuguès (*suicídio*) durant el primer terç del segle xix, molt probablement, en aquest cas, per influència directa de l'anglès, no pas del francès. Així, el diccionari de Morais no el contempla, encara, en la seva primera edició (Morais 1789) però a partir de la quarta ja incorpora tant *suicídio* («*Acção de se matar a si mesmo*») com *suicida* («*O que se dá a morte a si mesmo*») (Morais 1831: 764).

En català, atès que no existeix bibliografia mèdica escrita originalment (ni traduïda) en aquesta llengua durant tot el segle xix, el terme s'incorpora directament en l'ús corrent, per influència tant del francès com del castellà, amb un cert retard respecte a aquestes llengües, però no pas significatiu. El primer ús que n'hem pogut documentar és prou primerenc, d'agost de 1810, quatre mesos després de la proclamació del govern Augerau, quan el *Diari del Govern de Catalunya i de Barcelona* ja s'havia començat a editar en versió bilingüe i, per tant, les notícies que arribaven escrites en francès es traduïen, també, al català.¹⁸ El diccionari de Pere Labèrnia recull, ja des de la seva primera edició

Per justificar els motius pels quals ha prescindit de determinats neologismes «so monstrously barbarous, and insufferable, that they are not worthy to be mentioned», Philips comenta sobre *suicide* que és «a word which I had rather should be derived from *Sus*, a *Sow*, then from the pronoun *Sui*, unlesse there be some mystery in it; as it were a Swinish part for a man to kill himself» (Philips 1658: «The Preface», c2).

15. El terme apareix en el context d'una crítica a la permissivitat de la filosofia estoica davant del fenomen de la mort voluntària: «yet herein are they in extremes, that can allow a man to be his own assassin, and so highly extol the end and suicide of Cato» (Browne 1875: 85).

16. Per a una caracterització general del fenomen del suïcidi a Europa al llarg de la història, vegeu Minois (1995). Per a obtenir una perspectiva general del tractament que llengües tan diverses com el llatí, el grec, l'hebreu, l'anglès o l'alemany han fet del terme *suïcidi*, vegeu Daube (1972).

17. Buonafede és el primer autor de qui tenim constància que l'utilitza en un text erudit en italià però aleshores l'ús del terme ja devia estar prou estès. Ell mateix en deixa constància en el prefaci: «Avendo io preso a scrivere una Istoria critica e filosofica del maggiore di tutti gli umani fenomeni, il quale dai Greci fu già detto *Autochiria* et dai Latini e dagl'Italiani *Uccisione di se medesimo*, ed ora comunemente è nominato *Suicidio*...» (Cromaziano 1761: xxx).

18. El *Diari del Govern de Catalunya, y de Barcelona*, n. 229 (11-VIII-1810), p. 931, dona la notícia de l'intent fallit d'assassinat del duc de Cumberland, a Anglaterra, per part d'un seu criat, que s'acaba llevant la vida. La versió francesa explica així la troballa del servent suïcicat: «En ouvrant la porte, on trouva sur la plancher une grande quantité de sang; et on aperçut le scélérat couché sur son lit, habillé, mais sans habit, ni gilet, ni souliers, ayant la tête presque séparée du corps; un rasoir, instrument de son

(Labèrnia 1840: 763), tant *suïcida* («Qui's mata a si mateix. *Suïcida, Sui ipsius occisor*») com *suïcidi* («Obra de matarse a si mateix. *Suïcidio. Suïcidium*») però no, encara, *suïcidar-se*. L'edició de 1865 es manté igual i *suïcidar-se* no apareixerà fins a l'edició il·lustrada publicada més endavant per l'Editorial Salvat (sense data i escamotejant el nom de Labèrnia). Tant els dos substantius com el verb, en qualsevol cas, els trobem perfectament normalitzats en català, ja, durant la dècada dels anys seixanta del segle XIX, en textos de característiques tan diferents com crítiques musicals,¹⁹ cròniques de societat,²⁰ poemes,²¹ articles humorístics,²² o tractats polítics.²³

suicide, étoit à coté de lui». I en català, la notícia es tradueix per: «Al obrir la porta trobaren a terra gran quantitat de sang, y se veigé lo malvat posat en son llit, vestit però sense casaca, ni jupa, ni sabates, teint lo cap casi separat del cos; tenia a son costat una navaja que habia estat lo instrument de son suïcidi».

19. En una crítica de Bonaventura Gatell d'una representació d'*Otello*, de Giuseppe Verdi, al Gran Teatre del Liceu, hi trobem: «Per tenir dret a ser gelós com Otello, és precís estimar com en Werther. Solament una passió aixins pot ser santificada per lo suïcidi». *Un tros de paper*, n. 33 (31-XII-1865), p. 2.

20. Antonet Serra relata la conversa escoltada en un cafè entre una «colla de cafres de la literatura pàtria» i assegura que: «També'n vaig sentir un que deya que faria estudis geogràfics comensant per Adam i acabant per nostres dias; un altre que escriuria llarch a favor del suïcidi y contra la sana filosofia de Balme» *La Rambla*, n. 7 (10-III-1867), p. 1.

21. En un poema satíric titulat «Al botavan», signat per Martinet, hi apareix l'estrofa: «Nena que a lectura's dona / de romànticas novelas / y's gasta en llibres las pelas / y sempre a tots enrahona / del suïcidi de Don Joan, / dels amors de Dª Lluisa, / de la fugida d'Arcisa... / al botavan». *L'Ase*, n. 3 (23-VI-1867), p. 2. Més enllà del seu valor literari, sobre el qual no hi ha discussió possible, la composició deté un innegable valor informatiu de caràcter fonètic, atès que ens mostra com l'absència de la dièresi en *suïcidi* no és una característica merament ortogràfica sinó fonètica; els versos són de 7 síl·labes i Martinet converteix el grup *ui* (tant de *suïcidi* com de *Lluisa*) en un diftong. Emili Coca i Collado opera de la mateixa manera en la seva traducció del castellà al català d'un aràbic de Joaquim M. Bartrina: «Si jo pretengués matar / a mon enemich major / m'hauria de suïcidar». *Lo Nunci*, n. 57 (27-X-1878), p. 2. Martinet i Coca, però, no són els únics que escriuen poemes sobre el suïcidi. En els Jocs Florals de 1870, Ramon Picó i Campanar (de Pollença) guanya un accèssit pel poema «Joan Crespi», que conté l'estrofa: «fa temps que resolt hauria / dexarse morir de fam / si no fos lo suïcidi / per l'Altíssim condemnat». *Jocs Florals de Barcelona en MDCCCLXX*, Barcelona, Estampa i Llibreria religiosa científica del hereu d'en Pau Riera, 1870, p. 167. Picó i Campanar, per cert, sí que fa dièresi fonètica al grup *ui*.

22. «Un article», signat per Ricardet, escriu la crònica (negra) de la mort del seu gos Moro: «Lo meu dolor quan l'hi vist mort, perquè ha mort en mos brassos, no és pera contar, los diré tan sols que ab lo desespero hi tractat de suïcidar-me com una criada abandonada per son *currutaco*, prenent dos quartos de sal fumant; y ho haguera fet a no detenirme'l pensament que m'ha corregut en aquell moment de que no'm podia suïcidar, perquè... no tenia'ls dos quartos pera comprar la sal fumant. En la impossibilitat de suïcidar-me m'hi dirigit de dret a casa tot plorant». *L'Ase*, 5 (7-VII-1867), p. 2. Un altre article («Sach de nous») del mateix any, sense signatura, comentant la notícia de l'arribada d'una «cuadrilla de toreros inglesos que está determinada a fer la competència als toreros espanyols» sosté que: «Això serà que alguns inglesos trobant molt vulgar lo suïcidi material, han pres la determinació de suïcidar-se moralment, perquè aquest punt ben segur que és un dels molt pochos en que no poden competir ab los espanyols y perderan, y si guanyan, encara serà més visible lo suïcidi moral.» *La Pubilla*, 26 (1-XII-1867), p. 3.

23. Valentí Almirall, a *Lo catalanisme*, II, 4: «O l'element igualitari romp lo fre y s'engoleix a son contrari, o l'element lliberal, trencant tota lligadura y privantse del concurs del altre, se suïcida per falta de resistencia reguladora» (Almirall 1886: 174).

Que Labèrnia reculli sense dificultats *suïcidi* i *suïcida* ja des de 1840 però es resisteixi, en canvi, a incorporar *suïcidar-se* és prou significatiu. Amb aquest paper ens agradaria explicar els motius d'aquesta resistència —que no és de Labèrnia, sinó perfectament intrínseca en qualsevol llengua romànica. En definitiva, ens proposem entendre i descriure quina mena de mecanismes operen en la formació d'un verb tan singular com *suïcidar-se*, que el converteixen en tota una raresa no només en català sinó també en qualsevol de les llengües romàniques que l'adopten —francès, castellà i italià.

2. ÉS UN VERB PRONOMINAL O UN VERB REFLEXIU, *SUÏCIDAR-SE*?

En l'epígraf dedicat a la descripció del comportament dels pronoms reflexius febles, la GIEC consigna l'existència d'uns quants «verbs anomenats pronominals», tals com *adonar-se*, *desmaiar-se*, *queixar-se* i *suïcidar-se*, la principal característica dels quals, d'entrada, sembla que seria «que porten incorporat un pronom reflexiu» però, en canvi, «no admeten el reforç reflexiu (*a si mateix*, etc.), que sí que admet un verb com *afaitar* (*Jo m'afaito a mi mateix*), ni poden substituir el pronom reflexiu per un sintagma nominal» (GIEC 18.5.1.1). Una mica més endavant (18.5.2a) reapareix l'expressió «verbs anomenats pronominals» però els exemples, ara, són *menjar-se*, *beure's*, *deixar-se* i *queixar-se*. Només el darrer el trobàvem a la primera llista. Aquí se'ns dona alguna pista sobre el motiu que ens hauria de portar a *anomenar* (però no a *considerar*)?²⁴ pronominals aquests verbs: «van acompanyats d'un pronom feble de la classe dels reflexius que concorda amb el subjecte, però que no funciona com a complement directe o indirecte: *S'ho menja tot; Ens hem deixat el teu regal; Jo no em queixo mai, però tu et queixes de tot*». Allò que manca als «verbs anomenats pronominals», doncs, sembla que és la funció sintàctica del pronom reflexiu. Finalment, en l'explicació d'aquest mateix apartat, després de fer notar que la presència o absència del pronom reflexiu canvia el comportament sintàctic d'aquells verbs que poden comportar-se com a pronominals o no pronominals, reapareix *queixar-se* acompanyat, aquesta vegada, de *cruspir-se*, *desmaiar-se* i *penedir-se* per exemplificar «verbs pronominals que no coexisteixen amb una versió no pronominal del mateix verb». D'aquesta manera, ja tenim una segona raó —diferent de la primera— per caracteritzar els verbs pronominals i distingir-los dels reflexius: a) el pronom reflexiu d'aquests (o d'alguns d'aquests) verbs no compleix funció ni de comple-

24. Potser l'ús reiterat de l'expressió «verbs anomenats pronominals» per part de la GIEC no és del tot feliç, atès que pot induir el lector a pensar que aquests verbs *s'anomenen* pronominals però, ben bé, *no ho són*. Si tenim en compte que és habitual designar el pronom *-se*, comú tant als verbs reflexius com als pronominals, com un pronom reflexiu i, que això sovint provoca que també els verbs pronominals siguin erròniament anomenats *verbs reflexius*, potser hauria convingut una redacció més clara, que permetés distingir netament verbs reflexius i verbs pronominals. En aquest paper, nosaltres utilitzarem la designació *verbs reflexius* per referir-nos, només, a aquells que regeixen un complement argumental correferent amb el subjecte i reservarem *verbs pronominals* per a aquells verbs que incorporen un pronom inherent (no pas reflexiu) que en cap cas no pot ser complement argumental del verb.

ment directe ni d'indirecte; i b) que aquests (o alguns d'aquests) verbs només funcionen en versió pronominal i no els trobem mai en versió no pronominal. Serien exemples del primer cas *beure's*, *cruspir-se*,²⁵ *divertir-se*, *menjar-se*, *ocupar-se*, *preocupar-se*; i exemples del segon cas, *abstenir-se*, *adonar-se*, *desmaiar-se*, *penedir-se* o —potser— *suïcidar-se*. La *GIEC* no va més enllà i, un cop constatada l'existència d'aquests verbs i descrita la seva singularitat, passa a descriure'ns les construccions dites passives pronominals i impersonals.

El caràcter heterogeni dels verbs pronominals ja havia estat detectat per Fabra (2009 [1956]: 632-634), que, al costat dels verbs reflexius i recíprocs, constata l'existència de verbs pronominals inherents que «no indiquen una acció reflexa o recíproca» (p. ex. *pensar-se*) i, per tant, al clític dels quals no es pot assignar cap funció sintàctica, i la inexistència d'una versió no pronominal en casos com *abstenir-se*, *adir-se*, *adonar-se*, *aferrissar-se*, *agenollar-se*, etc. Tampoc Fabra, però, anava més enllà i es limitava a consignar aquestes particularitats. Lorente (2008: 307-311) ha descrit com ha evolucionat després de Fabra la descripció del comportament dels verbs pronominals per part d'autors com Mascaró (1986), Badia (1994), Bartra (2002), Bonet (2002), Rosselló (2002), o Todolí (1998 i 2002) i com aquesta evolució ha permès incorporar la perspectiva sintàctica i semàntica a l'hora d'analitzar quina mena de funció poden fer els clítics que no fan cap funció. També Lorente (2010: 435-439) ha intentat fer un pas més a l'hora de descriure els mecanismes que bloquegen l'alternança dels verbs pronominals inherents per entendre millor com funcionen els processos de lexicalització verbal.

Concretament, el problema que ens planteja el verb *suïcidar-se* és que, si el considerem un verb pronominal —com fan des de Fabra fins a la *GIEC*— aleshores no podem atorgar al pronom reflexiu *-se* una funció pròpiament reflexiva, sinó que l'hem de considerar un pronom lèxic, o inherent, afuncional, per tant, la qual cosa li impedeix ser complement sintàctic argumental del verb que acompanya. El principal problema que això planteja, com destaca Lorente (2010: 435), és la manca de conseqüència que es dona entre el fet que la inherència hagi liquidat tant la funció sintàctica com el contingut semàntic del clític (si realment fos un verb pronominal inherent, sembla que hauria de ser així) i, alhora, la intuïció espontània, per part de qualsevol parlant, del seu valor reflexiu. Bé, aleshores, per què no el considerem reflexiu, en lloc de pronominal? Els verbs reflexius es construeixen mitjançant l'adjunció d'un pronom genuïnament reflexiu, és a dir, un pronom que exerceix de complement argumental del subjecte i que, en conseqüència, li és correferent. Hi ha, veritablement, correferència entre el subjecte de *suïcidar-se* i el pronom *-se*, com n'hi ha, clarament, en el cas de *matar-se*? Si n'hi ha, no sembla que puguem dir que és de la mateixa mena. Tot i això, la tesi de Lorente és que *suïcidar-se* és un verb pronominal inherent reflexiu, la qual cosa convertiria aquest verb en l'únic en llengua catalana anterior al segle xx que podria ser categoritzat d'aquesta manera, mentre

25. Posem deliberadament *cruspir-se* en aquesta primera llista —contra el criteri habitual de considerar-lo no coexistent— perquè, d'acord amb Coromines i Alcover (*s. v. cruspir*, *DECat*, II, 1072b 37-59 i *DCVB*), és perfectament viable la versió transitiva de *cruspir* (en el sentit d'«agafar una cosa per a menjar-la») des de l'Empordà i el Vallespir fins a Tortosa, i Alcover en documenta tant l'ús oral com escrit, tot i reconèixer, com també fa Coromines, que en el català central l'ús majoritari és el pronominal.

que tota la resta, de creació moderna, seguirien el mecanisme preferent de lexicalització mitjançant la incorporació del prefix *auto-*, com explica Ginebra (2011).

Contra la interpretació reflexiva de *suïcidar-se*, Ginebra (2011: 220) apunta a la impossibilitat d'adjuntar-li cap reforç emfàtic del tipus (a) *si mateix*. La impossibilitat és evident. I la prova, segurament, era prescindible; si el verb en qüestió no coexisteix amb cap forma no pronominal, ens podem estalviar d'aplicar-li la prova de l'adjunció emfàtica perquè aquesta només té sentit si es vol desfer una possible ambigüïtat sobre quin és l'objecte sobre el qual recau l'acció, o si el fet que l'acció recaigui sobre el subjecte mateix resulta atípic, inhabitual (*es va escriure una carta a si mateix, quan parla s'escolta a si mateix*, etc.). Tot seguit, però, i en una lloable demostració d'honestedat intel·lectual, Ginebra argüeix *a contrario sensu* i proporciona un possible argument a favor de la tesi de Lorente: «Ara, també és cert que pot contraargumentar-se, *pro* Lorente, que el verb *suïcidar-se* rebutja el conjunt *a ell mateix* com a reforç *precisament* perquè és un verb inherentment reflexiu, i està sotmès, per tant, a algun principi d'economia que impedeix que vagi acompanyat d'una seqüència merament redundant». Això ja ens sembla força més productiu. Ginebra no ens proporciona cap resposta conclouent però el principi d'acord entre ell i Lorente sobre el caràcter singular del verb *suïcidar-se* —estem parlant de tota una modalitat de verb pronominal que, històricament, hauria generat un sol exemple en català (!)— i la intuïció de l'existència d'algun principi d'economia que li impedeix, malgrat el seu caràcter aparentment reflexiu, admetre cap reforç redundant, ens situa, segurament, en un bon punt d'inici per entendre el comportament d'un verb tan estrany. Atès que, com hem vist, aquest verb no és de quilòmetre zero sinó forà, deurà ser assenyalat aturar-nos un moment en alguns detalls del seu procés d'importació.

2.1. EL DIFÍCIL TRÀNSIT DE *SUÏCIDI* A *SUÏCIDAR-SE*

Comencem pel substantiu. Hem vist més amunt que apareixia per primera vegada en llengua anglesa a finals del segle XVII. L'anglès produeix *suicide* i en deriva, sense problemes l'adjectiu *suicidal*. En algun moment, però, apareix un verb reflexiu a partir del substantiu? No. Mai. L'aplicació de la regla de formació de verbs reflexius en anglès —en absència d'un sistema de pronoms febles— hauria hagut de donar, com a resultat, *to suicide oneself*. En lloc d'això, l'anglès acompanya el substantiu d'un verb i fa *to commit suicide* (és viable, també, *to commit suicide oneself*, però el pronom acompanya el verb, naturalment). L'anglès reserva la versió amb pronom per a un verb transitiu preexistent: *to kill oneself*. L'alemany no arriba en cap moment a adoptar el neologisme d'arrel romànica per al substantiu, sinó que crea —com ja havia fet anteriorment l'anglès amb *self-murder*— el seu propi substantiu: *Selbstmord* ('assassinat d'un mateix') i opera de manera molt similar a l'anglès en relació amb la formació del verb: *sich töten* ('matar-se') o bé *sich den Tode geben* ('donar-se la mort').

Com hem vist, el francès és la primera llengua romànica que adopta el neologisme anglès. I també la primera que fa el pas de convertir el substantiu en una construcció verbal pronominal. Ho fa, però no pas sense dificultats. D'entrada, l'aparició del verb no és immediata. La literatura sobre el suïcidi en la França il·lustrada prerevolucionària és rela-

tivament abundant. Tot i que ja durant el segle xvii havia vist la llum algun tractat monogràfic sobre la mort voluntària, com el de Jean du Vergier de Hauranne (1609), és durant el segle xviii que les principals plomes del pensament francès il·lustrat presten atenció a la qüestió —amb posicionaments diversos, i sovint amb pseudònims o de manera anònima per evitar represàlies. Així, Boureau-Deslandes (1712),²⁶ Montesquieu (1721: 11-15), Maupertuis (1749: 47-69), Rousseau (1761), Voltaire (1819 [1764]), Dumas (1773)²⁷ o Madame de Staël (1796 i 1813) donen a conèixer textos que dialoguen entre ells i, sovint també, amb l'apologia del suïcidi —escrita en llatí— del suec Johan Robeck (1736), que havia provocat un efecte considerable en la societat francesa, tant pel seu contingut com pel fet que el seu autor s'hagués negat al riu Weser tan bon punt hagué finalitzat la redacció del llibre.²⁸ Cap d'aquests autors —inclosa la segona obra de Staël, ja a principis del s. xix—, tot i l'extens tractament que fan de la qüestió, no fa servir en cap moment el verb *se suicider*. No hem pogut documentar usos d'aquest verb en francès anteriors a 1797²⁹ i podem constatar que és al llarg del primer terç del segle xix que el seu ús s'estén i es consolida en diaris, tractats mèdics i obres literàries.³⁰ El *Dictionnaire analogique de la langue française* (Boissière 1862: 1292) inclou l'entrada *suicide* i, dins de la mateixa entrada, consigna «se suicider (expression peu correcte)». Un segle més tard, doncs, que l'*Encyclopédie* hagués normalitzat *suicide*, el verb *se suicider* encara era considerat poc correcte. Boissière no era l'únic que veia problemes en aquest verb. Deu anys abans, François Barthe rebutjava sense paliatius qualsevol possibilitat d'incloure aquest verb en un diccionari francès:

Beaucoup de gens apprendront avec étonnement que *se suicider* n'est pas français, et ne se trouve dans aucun dictionnaire. Nous ajouterons que, s'y trouvât-il, il ne serait pas plus français, vu qu'il n'est pas dans sa nature de l'être. Conçoit-on bien ce que voudrait dire: *Je me suicide, tu te suicides, il se suicide, c'est-à-dire: Je me tue soi, tu te tues soi, il se tue soi*. Les deux premiers sont barbares, le dernier est un pléonasme (Barthe 1853: IX).

26. Per un estudi detallat sobre les diverses edicions (franceses i angleses) d'aquesta obra, vegeu Jean Macary (1975: 61-64).

27. Jean Dumas (1725-1799) fou un pastor protestant francès que exercí una poderosa influència en l'església reformada de Leipzig.

28. Voltaire l'esmenta en el *Candide*: «J'ai vu dans les pays que le sort m'a fait parcourir, et dans les cabarets où j'ai servi, un nombre prodigieux de personnes qui avaient leur existence en exécution; mais je n'en ai vu que huit qui aient mis volontairement fin à leur misère, trois Nègres, quatre Anglais, et un professeur allemand nommé Robeck» (Voltaire 1759: 79-80).

29. Els primers testimonis que hem pogut trobar ens situen a la França postrevolucionària. Al segon volum de la *Histoire générale et impartiale des erreurs, des fautes et des crimes commis pendant la Révolution Française*, publicat a París l'any cinquè de la República (1797), p. 66, nota 1, hi trobem: «Plus de 400 femmes en couches périrent de frayeur, ou par l'effet de la bombe: l'une de ces femmes étouffa son enfant avant que de se suicider». Uns mesos més tard, el diari *Gazette Nationale ou Le Moniteur Universel*, n. 250, p. 1017, en la seva edició de *décadi*, 10 *prairial* de l'any 7 (és a dir, 29 de maig de 1799) explica que: «Après s'être souillée de ce forfait, ce monstre essaya vainement de se suicider, en se portant plusieurs coups de couteau dans le bas-ventre et dans la gorge».

30. Per exemple, Balzac ja l'utilitza en una novel·la com *Le Père Goriot*: «Ce serait vous suicider.» (Balzac 1835, II: 42).

Fixem-nos que el motiu de la proscripció no és pas que el verb no sigui *d'origen* francès —tampoc no ho és *suicide* i això no crea cap maldecap a Barthe— sinó que no és ni pot ser francès (no ho seria ni tan sols si a algú se li acudís posar-lo en un diccionari) perquè «il n'est pas dans sa nature de l'être». La manera com Barthe justifica aquesta exclusió categòrica és d'ordre etimològic i potser no és la més encertada però resulta igualment reveladora: si el pronom de tercera persona *sui-* ja està incorporat al verb, la combinació amb qualsevol altre pronom resulta impossible, i amb el pronom de tercera persona, innecessari. És així, però no del tot. Hi tornarem una mica més endavant.

Tenia raó, Barthe, quan deia que *se suicider* no apareixia en cap diccionari? Com hem vist, diccionaris com el de Boissière l'inclouen —amb reserves— a partir de mitjan segle XIX. El *Dictionnaire de l'Académie Française* (DAF), en canvi, que havia normalitzat *suicide* («action de celui qui se tue lui-même») des de la seva quarta edició (1762: 773), molt pocs anys després que ho fes, doncs, l'*Encyclopédie*, no incorporarà l'entrada *se suicider* ni en la seva cinquena edició (1798), ni en la sisena (1835), ni en la setena (1878) i haurèm d'esperar fins a la vuitena (1935!) per trobar el verb en un diccionari normatiu francès. L'Académie, doncs, triga més de cent-cinquanta anys a fer el pas de *suicide* a *se suicider*. I ho acaba fent, només, davant d'un ús absolutament incontestable i generalitzat, que s'havia iniciat tímidament a finals del segle XVIII però que ja és general a mitjan segle XIX. Finalment l'Académie l'admet, doncs, però a contracor: «*suicider (se). v. pron. Se tuer. Ce verbe est incorrectement formé, mais il est d'un usage courant*» (DAF 1935: 619).

2.2. QUINS PROBLEMES PRESENTA UN VERB COM *SUÏCIDAR-SE*?

Per què no està format correctament *se suicider*, com no ho està, igualment, *suicidar-si*, *suicidarse* o *suïcidar-se*? Per diverses raons. Recordem, en primer lloc, el problema etimològic, que ja hem vist que apuntava Barthe. *Suïcidar-se* és un verb format a partir d'un substantiu neològic —*suïcidi*— que, al seu torn, està format per la terminació del verb *caedere* ('assassinar') i el pronom personal de tercera persona *suus* en cas genitiu (*sui*). Literalment, doncs, 'assassinat d'ell mateix'. Fins aquí, *suïcidi* segueix exactament la mateixa regla de formació de mots que produeix *fratricidi* o *homicidi* (que no són neologismes, car ja existien *fratricidium* i *homicidium* en llatí clàssic), *magnicidi*, *regicidi*, *infanticidi*, *feminicidi* o *genocidi*. Si la formació del substantiu, però, no planteja cap inconvenient ni en llatí ni en cap llengua romànica, la formació d'un verb (de cap verb) a partir d'un substantiu d'aquesta mena resulta molt problemàtica. Barthe apuntava, en el cas francès, a la impossibilitat de conjugar *je me suicide*, *tu te suicides*, etc., perquè la presència del pronom de tercera persona bloqueja qualsevol altra opció de conjugació personal. L'única que seria possible —és a dir, l'única en què es donaria correspondència entre els dos pronoms— seria *ell se suïcida*, que resultaria pleonàstica. L'observació de Barthe és molt interessant perquè, sense adonar-se'n, obre la porta a prescindir del pronom. Si el problema és el caràcter incoherent o redundant del pronom, no hauria estat possible, l'opció no pronominal (*suïcidar*)? Si qualsevol parlant competent entén que *suïcidi* no pot sinó designar l'assassinat de si mateix, aleshores, per quin motiu ens cal el

pronomen? No hauria estat possible un verb intransitiu que es conjugues *jo suïcido, tu suïcides, ell suïcida*? Barthe, naturalment, ens hauria respost que aquesta opció continuaria essent vàlida només per a la tercera persona del singular. Hauríem pogut objectar-li que, per a la consciència etimològica del parlant corrent, no representaria cap gran maldecap passar per alt que *sui-* està designant un pronom de tercera persona del singular en cas genitiu, tot i que segurament també és veritat que, sàpiga o no sàpiga llatí, al parlant competent de qualsevol llengua romànica no li és difícil associar intuïtivament *sui-* als seus pronoms possessius de tercera persona (*su, seu, suo, son, etc.*) i això no facilita la flexió verbal. Al marge del que hagués pogut passar, el que podem constatar és que, de fet, no ha existit mai cap verb derivat d'un substantiu de la classe genitiu + *caedere* —o ha existit molt rarament—³¹ excepte *suïcidar-se* en català, castellà, francès, italià i portuguès. I això bé deu tenir algun motiu identificable.

Quan els lingüistes han tractat la singularitat de *suïcidar-se*, s'han fixat més aviat en el clíctic, perquè han estudiat el cas des de la perspectiva del complex fenomen de la pronominalització verbal. Fem un pas enrere, però. Allò que comparteixen *fratricidi, homicidi, infanticidi* i *suïcidi* no és pas cap pronom —present només en el darrer— sinó una terminació *-cidi* (en català; *-cidio* en castellà, en portuguès i en italià, *-cide* en francès) derivada, com ja hem dit, del verb *caedere*. La conversió de qualsevol d'aquests substantius en un verb exigiria la conversió d'un verb originalment transitiu en un verb intransitiu (de *matar el germà* a *fratricidar*, de *matar un home* a *homicidar*, etc.). O no ben bé. El verb funcionaria *sintàcticament* com un verb intransitiu però *semànticament* com un verb transitiu, perquè és innegable que el parlant seria ben capaç d'identificar quin és l'objecte de l'acció (el germà, l'home, etc.). Un procés de composició verbal com aquest no és del tot impossible, però sí que és extremament rar. En català tenim casos com *alabat*, *pernabat* i *colltorçar*: verbs sintàcticament intransitius però en els quals la base nominal és seleccionada semànticament pel verb com un objecte directe. El català permet, fins i tot, que un verb transitiu no només mantingui la transitivitat, sinó que la dupliqui i la dissociï. En casos com *camatrencar*, *sangglaçar*, *sangcremar* i, menys clarament, *capgirar*, el verb pren la base nominal del compost com a argument intern i l'objecte directe com a argument extern. Fixem-nos que, en la majoria de compostos verbals (d'altra banda, molt escassos), la base nominal —pràcticament sempre una part del cos d'una persona o d'un altre animal (cf. *GELC* 7.2.4)— no constitueix un argument de la base verbal sinó un adjunt instrumental (*peucalcigar*, *ullprendre*, *manllevar*), locatiu (*collportar*), relacional (*capficar* —que no significa 'ficar el cap', sinó 'ficar pel cap'—), *capalçar* —que no significa 'alçar el cap' sinó 'alçar d'un cap', agentiu (*viltenir*), o predicatiu (*carvendre*, *carcomprar*, *primfilar*). La resta de verbs compostos són tots intransitius pronominals: *cornuar-se* (nuar-se-li a algú el cor), *pelltrencar-se* (trencar-se-li —és a dir clivellar-se-li— a algú la pell) i *tallgirar-se* (girar-se el tall).

Constatem, doncs, que el grup de verbs compostos en què el primer component (nominal) és un complement del segon component (verbal) es redueix a menys d'una vint-

31. La quarta edició (1762: 881) del *DAF*, s. v. *homicider* ens informa que en algun moment, en francès antic, ha existit aquest verb, però el seu desús modern és tan absolut que l'entrada desapareix a partir de la setena edició (1878).

na (veg. Fabra 2009 [1956]: 795), la immensa majoria dels quals correspon a un camp semàntic molt restringit (base nominal relacionada amb parts del cos), de caràcter més aviat arcaïtzant i que actualment no dona cap indici de productivitat. Tot això ens pot ajudar a entendre per quin motiu no existeixen *homicidar*, ni *fratricidar*, ni *femicidar*, ni *genocidar*. I també, doncs, per quin motiu hauria estat lògic que no trobéssim, tampoc, *suïcidar*. El que ens interessa, en darrer terme, però, més que no pas explicar-nos per què no existeix el que no existeix, és explicar-nos per què existeix el que existeix i que, *prima facie*, no era gens previsible que arribés a existir. A continuació, doncs, intentarem proporcionar l'única explicació que ens sembla raonable per fer-nos entenedora la naturalesa d'un verb tan estrany.

3. SUÏCIDAR-SE: UN VERB PRONOMINAL REFLEXIU PER ATRACCIÓ SEMÀNTICA

Si les llengües romàniques haguessin seguit l'exemple de l'anglès, no només en la formació del substantiu sinó també en la seva conversió verbal, en lloc de *suïcidar-se* diríem *cometre suïcidi* (*commettre suicide*, *commettere suicidio*, *cometer suicidio*), expressions que, d'altra banda, ja s'utilitzen amb menor o major mesura en cadascuna d'aquestes quatre llengües. Allò que podem intuir que va empènyer el geni romànic a fer aparèixer el verb pronominal és una suma de factors que tot seguit mirarem de fer explícits.

3.1. L'OBLIT ETIMOLÒGIC

En primer lloc, la pèrdua de consciència de l'origen etimològic del terme. És evident que el grau de transparència semàntica que presenta *sui-* és molt menor que el que presenten *fratri-*, *homi-*, *magni-*, o *regi-*. A partir del moment que *suïcidi* és percebut com un substantiu lexicalitzat i se n'ha perdut de vista el fonament etimològic no és gens estrany que algú assagi la seva conversió verbal. Per què, però, no trobem ni tan sols en grau de temptativa, en algun moment del segle XVIII, ni en francès ni en italià, *suïcidar* o *suïcidare*, sinó sempre, ja des del primer moment, *se suïcidar* i *suïcidarsi*? Al capdavall, forçant una mica la llengua, no és del tot inimaginable un ús transitiu del verb: *En Joan no s'ha suïcidat; els deutes l'han suïcidat*. En un cas com aquest, tots entendriem que en Joan, efectivament, s'ha suïcidat però que ell no ha estat sinó la causa immediata de la seva pròpia mort; la causa llunyana han estat els deutes. És clar que això mateix també es podria expressar amb *els deutes l'han fet* (o *l'han obligat a*) *suïcidar-se*, però el matís que incorpora l'ús transitiu del verb és molt interessant perquè permet establir una tensió entre els pronoms *es* i *el* i, per tant, focalitzar l'atenció sobre el responsable de l'acció (que, en darrer terme, no seria en Joan, sinó els deutes). Aquest matís quedaria molt diluït si féssim: *En Joan no s'ha suïcidat; els deutes l'han fet suïcidar-se*. Arreu on apareix el

verb, però, ho fa en versió pronominal. Per entendre'n els motius hem de tenir present que aquest no és un verb que faci aparició per designar una realitat nova ni en un context en què no existeixi cap altre verb per designar aquesta mateixa acció.

3.2. L'ATRACCIÓ SEMÀNTICA

Com hem vist més amunt, ja el llatí disposava de diverses estratègies verbals per referir-se al fet de llevar-se la vida, el francès utilitzava correntment *se tuer* i l'italià *uccidersi*, *uccidere se stesso*, o *uccider(si) se medesimo*.³² Sempre, per tant, i en totes dues llengües l'acció de matar-se un mateix era designada mitjançant verbs amb reforç reflexiu o verbs directament reflexius. Hauria estat molt estrany, en un context com aquest, l'aparició d'un verb com *suïcidar* (que qualsevol parlant considera sinònim exacte de *matar-se*) sense clític. Això és així perquè la coincidència semàntica entre verbs diferents és un factor d'atracció i de determinació sintàctica que té el poder de modificar elements aparentment constitutius d'un verb com ara la seva transitivitat. Fixem-nos en què succeeix en la relació entre els dos verbs d'aquesta frase: 1) *En Jordi ha cessat perquè en Pere l'ha destituït*. En realitat, un verb i l'altre estan expressant la mateixa realitat: si en Pere no hagués destituït en Jordi, en Jordi no hauria cessat; i en Jordi no hauria cessat si en Pere no l'hagués destituït. Els dos verbs no estableixen una relació de conseqüència —malgrat la conjunció causal— sinó de codependència semàntica. Ens estan proporcionant la mateixa informació, amb l'única diferència que la primera oració està focalitzada sobre en Jordi mentre que la segona ho està sobre en Pere. Precisament per això, la mena de lligam semàntic que es dona entre *cessar* i *destituir* arrossega el primer a comportar-se com el segon, és a dir, de manera transitiva. Així, sentim contínuament frases com ara **en Pere ha cessat en Jordi*.

Constitueixen igualment fenòmens de modificació gramatical per atracció semàntica els que es donen entre llengües en contacte quan el sentit d'un verb és idèntic en una i altra llengua però es comporta sintàcticament de manera diferent en una i en l'altra. Quan una de les dues llengües en contacte té un ascendent sociolingüístic sobre l'altra —com succeeix, per exemple, entre el castellà i el català—, és habitual trobar-nos en casos d'in-correccions de la mena **s'ha caigut*, o **s'ha callat*.

Però posem un altre exemple, directament vinculat al camp semàntic de *suïcidar-se*. El verb *matar* admet tant la versió transitiva com la versió reflexiva. El verb *morir*, en canvi, només pot ser intransitiu però, en canvi, admet tant la versió pronominal com la versió no pronominal, sense que aquesta alternança es tradueixi en cap modificació semàntica. Així, podem dir:

32. Boccaccio ja els utilitzava amb naturalitat a *Il Filocolo*: «me medesima uccidereï» (Boccaccio 1938: 88) i «egli s'ucciderebbe» (Boccaccio 1938: 92). En algun moment al llarg del segle xx, les edicions modernes d'*Il Filocolo* corregeixen, «me medesima uccidereï» per «me medesima m'uccidereï». L'anàlisi d'aquesta correcció aparentment tan nimia exigiria un tractament pausat que aquí no estem en disposició de fer.

- [1] En Francesc s'ha matat amb barbitúrics
- [2] *En Francesc ha mort amb barbitúrics
- [3] En Francesc s'ha matat en un accident de trànsit
- [4] En Francesc ha mort en un accident de trànsit
- [5] En Francesc s'ha mort en un accident de trànsit
- [6] *En Francesc s'ha matat mentre dormia
- [7] En Francesc ha mort mentre dormia
- [8] En Francesc s'ha mort mentre dormia

Fixem-nos en la mena de relació que s'estableix entre aquests vuit casos. Els hem ordenat tenint en compte el grau d'agència (de major a menor) per part del subjecte. Així, en [1] és indiscutible que en Francesc no és només el subjecte del verb, sinó qui ha perpetrat l'acció de matar-se, mentre que, en [7] i [8] (que presenten només variació morfològica però no pas semàntica), en Francesc és un subjecte gramatical però no agent. Els casos que ens interessin, és clar, són [2] – [6]. Per quin motiu [3], [4] i [5] són gramaticals però [2] i [6] no ho són? El sentit de [3], [4] i [5] és idèntic. Quan diem que en Francesc s'ha matat en un accident de trànsit no li pressuposem cap voluntarietat. Altrament, no parlariem d'un accident. Si no hi ha voluntarietat, aleshores, per què en Francesc pot matar-se, morir o morir-se en un accident de trànsit però en canvi només pot morir o morir-se, però no matar-se mentre dorm? Sembla que *matar-se*, tot i no exigir voluntarietat, sí que exigeix una certa agència per part del subjecte. Puc matar-me amb barbitúrics, treballant, conduint, escalant una muntanya, esquiant o saltant des d'un trampolí. Que és el mateix que dir que puc morir treballant, conduint, escalant una muntanya o saltant des d'un trampolí. Però no puc matar-me dormint, ni de vell, ni com a conseqüència d'una malaltia. Només puc morir (o morir-me) dormint, de vell, o com a conseqüència d'una malaltia. De la mateixa manera que *matar-se* exigeix agència, *morir* exigeix paciència. Així, [2] no és gramatical perquè el verb *morir* no és coherent amb el grau d'implicació activa que ens fa pressuposar el complement *amb barbitúrics*. Que sigui, doncs, un element estrictament semàntic (el grau de compromís actiu que el subjecte estableix amb l'acció realitzada) el que determini que construccions idèntiques d'un mateix verb (*matar* o *morir*) les considerem o no correctes potser ens pot ajudar a entendre millor per quin motiu apareix *suïcidat-se*.

3.3. SUÏCIDAR-SE, UN VERB MIMÈTIC DE MATAR-SE

Suïcidat-se ha de ser forçosament un verb creat a imatge i semblança del seu sinònim preexistent *matar-se* (o de *se tuer*, *matar-se*, *uccidersi*). A imatge i semblança semàntica, d'entrada, però la semàntica acaba determinant —il·legítimament, si volem— la manera com el verb defineix la seva projecció argumental. *Matar* podia lícitament incorporar un pronom i convertir-se en reflexiu per distingir-se, mitjançant el clític, de la seva versió transitiva. *Suïcidat* no podia fer-ho perquè no ha disposat mai de versió transitiva (ni en pot disposar; el pronom lexicalitzat *sui-* ho fa francament difícil si no és en casos excepcionals com el que hem proposat en el punt 3.1), però alhora es veia en la

necessitat de fer-ho per atracció semàntica. Dos verbs absolutament sinònims no podien adoptar, l'un, forma reflexiva, i l'altre, intransitiva. Si això hagués succeït, l'ambigüitat no només sobre l'agència, sinó sobre la voluntarietat de la mort designada mitjançant un hipotètic verb *suïcidar* —davant d'un verb *matar-se*—, l'hauria compromès semànticament. Un cop adopta la forma d'un verb reflexiu, no pot sinó comportar-se com a tal i això el situa a mig camí dels verbs lèxicament reflexius i els verbs pronominals. Podríem dir que ha intentat esdevenir un verb lèxicament reflexiu però no ha pogut evitar mantenir l'aparença d'un verb pronominal perquè, pròpiament, no és de manera plena ni una cosa ni l'altra.

4. CONCLUSIÓ (EN FORMA DE PRONÒSTIC)

La història del terme *suïcidi* i del verb *suïcidar-se* no es pot desvincular, en cap cas, de la valoració (principalment moral) que els humans hem donat al fet de llevar-nos la vida. Una valoració que ha estat molt majoritàriament condemnatòria i que, per tant, s'ha traduït lingüísticament en expressions que emfatitzaven la responsabilitat —la culpabilitat, de fet— de qui cometia suïcidi. La tendència, al llarg de les últimes dècades, de considerar el suïcidi com un fenomen que ha de ser principalment abordat des de l'àmbit de la salut mental no representa un canvi d'enfocament tan radical com, a primera vista, ens podria semblar: si la perspectiva moralista remarcava la responsabilitat individual del suïcida, la perspectiva mèdica no deixa de considerar la mort voluntària com un problema de salut mental individual. És incontestable que molts suïcidis tenen lloc com a conseqüència de desordres mentals que han de ser abordats i tractats des d'una perspectiva mèdica. Com ho és, també, que molts d'aquests desordres tenen el seu origen no pas en un problema individual sinó d'ordre social. I, encara, ens sembla igualment cert que hi ha un munt de situacions d'exclusió i de vulnerabilitat social que, sense necessitat de concórrer cap factor de salut mental, poden conduir i condueixen al suïcidi, la qual cosa ens hauria d'obligar, al llarg dels propers anys, a repensar la mort voluntària com un fenomen del qual la societat s'ha de coresponsabilitzar, en lloc de continuar considerant-lo un problema estrictament individual. Aquest canvi de perspectiva vindrà necessàriament acompanyat d'un canvi lingüístic (i potser els canvis lingüístics ajudaran, igualment, a canviar de perspectiva). Se'n comencen a veure tímids indicis. Així, el document *Recomanacions als mitjans audiovisuals sobre el tractament informatiu de la mort per suïcidi*, coeditat pel Departament de Salut i el Consell de l'Audiovisual de Catalunya, recomana: «cal evitar expressions com “s'ha suïcidat” i seria preferible dir “s'ha mort per suïcidi”» (p. 7). Igualment, en l'àmbit dels serveis socials, on aquesta realitat es viu i es pateix d'una manera especialment aguda, sobretot entre joves en risc d'exclusió social, s'està estenent l'hàbit de parlar de *mort per suïcidi*. És un primer pas, si més no, per començar a atenuar el grau de voluntarietat i deliberació que molt sovint (no) hi ha darrere d'una mort *voluntària*. En la immensa majoria dels casos, probablement, un suïcida no és algú que vol morir, sinó algú que no vol (o no pot) viure de la manera que viu. Que

vol viure, per tant, però no troba les condicions que li ho permetin. Si el canvi de perspectiva és exitós, potser no és del tot impensable que, algun dia, comencem a sentir dir d'algú que *ha suïcidat*.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALMIRALL, Valentí (1886): *Lo catalanisme*. Barcelona: Llibreria de Verdager – Llibreria de López.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1994): *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BALZAC, Honoré de (1835): *Le Père Goriot. Histoire parisienne*, 2 vols. París: Librairie de Werdet.
- BARTRA, Anna (2002): «La passiva i les construccions que s'hi relacionen», dins SOLÀ, Joan (et al.) (dir.): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, vol. 2, p. 2115-2179.
- BOCCACCIO, Giovanni (1938). *Il Filococo*. A cura di Salvatore Battaglia. Bari: Laterza.
- BOISSIÈRE, Prudence (1862): *Dictionnaire analogique de la langue française*. París: Larousse et Boyer.
- BONET, Eulàlia (2002): «Clitització», dins SOLÀ, Joan (et al.) (dir.): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, vol. 2, p. 933-989.
- BOUREAU-DESLANDES, André-François (sense autor) (1712): *Réflexions sur les grands Hommes qui sont morts en plaisantant*. Amsterdam [probablement, Trévoux], Jacques Desbordes.
- BROWNE, Thomas (1878): *Religio medici. A letter to a friend. Christian Morals. Urn-burial and other papers*. Boston: Roberts Brothers.
- CCSL = *Corpus Christianorum Series Latina*. Turnhout: Brepols, 1953-.
- CSEL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*. Viena: Tempsky, 1865-.
- CORDARA, Giulio Cesare (1750): *Historiae Societas Jesu pars sexta complectens res gestas sub Mutio Vitellescho*. Roma: Antonii de Rubeis.
- CROMAZIANO, Agatopisto [Buonafede, Appiano] (1761): *Istoria critica e filosofica del suicidio ragionato*. Lucca: Stamperia di Vincenzo Giuntini.
- DAF = *Dictionnaire de l'Académie Française*. Totes les edicions són consultables en línia: <<http://www.dictionnaire-academie.fr/>>.
- DAUBE, David (1972): «The Linguistics of Suicide», *Philosophy and Public Affairs*, I (4), p. 387-437.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vol. Barcelona: Curial / la Caixa.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de Borja (1978² [1930-1962]): *Diccionari català valencià-balear*, 10 vol. Palma: Moll.
- DUMAS, Jean (1773): *Traité du suicide ou du meurtre volontaire de soi-même*. Amsterdam: D[aniel]. J[ean]. Changuion.

- Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, vol. 15 (SEN-TCH) (1765). Neufchastel: Samuel Faulche.
- FABRA, Pompeu (2009 [1956]): *Obres completes. Gramàtiques de 1918/1933, 1956, 1946. Traduccions de teatre*, vol. 6. Barcelona: Proa.
- FALCKNER, Johann Christoph (1670): *Discursus juridicus de autochiria*. Jena: Academia Jenensi.
- FODERÉ, François-Emmanuel (1801): *Las leyes ilustradas por las ciencias físicas, o tratado de medicina legal y de higiene pública*. Madrid: Real Arbitrio de Beneficiencia.
- GELC = *Gramàtica essencial de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018.
- GIEC = *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016.
- GINEBRA, Jordi (2011): «Un cas de neologia lèxica i sintàctica: els verbs formats amb el prefix *auto-*», dins LLORET, Maria Rosa / PONS, Clàudia (ed.): *Noves aproximacions a la fonologia i la morfologia del català. Volum d'homenatge a Max. W. Wheeler*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- GLORIEUX, Pierre (1952): «Le *Contra quatuor labyrinthos Franciae* de Gauthier de Saint Victor», *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age*, 19, p. 187-335.
- HEUMANN, Christoph August (1703): *Dissertatio de autochiria philosophorum*. Jena.
- HOOFF, Anton J. L. van (1990): *From Autothanasia to Suicide*. London, Routledge.
- KUEHLEWEIN, Georg Wilhelm (1671): *Disputatio iuridica de autochiria*. Leipzig.
- LABÈRNIA, Pere (1840): *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*. Barcelona: Estampa dels hereus de la vda. Pla.
- LEUSTER, Johann Justus (1657): *Dissertatio de autochiria*. Jena.
- LORENTE, M. (2008): «Verbs pronominals inherents: descripció i representació lexicogràfica», dins PRADILLA, Miquel Àngel (ed.): *Actes del III Colloqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 305-316.
- LORENTE, M. (2010): «Verbs pronominals de font lèxica: reflexivitat i reciprocitat inherents», dins *Actes del Quinzè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Universitat de Lleida, 7-11 de setembre de 2009*, vol. 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 435-445.
- MA = *Miscellanea Agostiniana*, 2 vols. Roma: Tipografia Poliglotta Vaticana, 1930-1931.
- MACARY, Jean (1975): *Masques et lumières au XVIIIe. André-François Deslandes, «citoyen et philosophe» (1689-1757)*. «Archives Internationales d'Histoire des Idées, 78». La Haya: Martinus Nijhoff.
- MASCARÓ, Joan (1986): *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- MAUPERTUIS, Pierre-Louis (1749): *Essai de philosophie morale*. Berlín.
- MINOIS, Georges (1995): *La société occidentale face à la mort volontaire*. París: Fayard.
- MONTESQUIEU [sense autor] (1721): «Lettre LXXVI. Usbek à son ami Ibben, à Smyrne», *Lettres persanes*, vol. 2. Colònia: Pierre Marteau, p. 11-15.
- MORAIS SILVA, Antonio de (1789): *Diccionario da lingua portugueza*. Lisboa: Officina de Simão Thaddeo Ferreira.
- MORAIS SILVA, Antonio de (1831): *Diccionario da lingua portugueza*, 4a edició. Lisboa: Impressão Regia.

- NEUMAIER, Christophorus (1609): *Dissertatio de autochiria, demonstrans homicidium sui ipsius jure civili esse licitum*. Jena: Joh. Weidner.
- ORFILA Y ROTGER, Mateo (1825): *Lecciones de medicina legal y forense*, vol. 2. Madrid: Imprenta de Repullés.
- ORFILA Y ROTGER, Mateo (1847): *Tratado de medicina legal*, vol. 1. Madrid: Imprenta de Don José María Alonso.
- PHILLIPS, Edward (1658): *The New World of English Words, or A General Dictionary*. London: Brooke.
- PL = *Patrologie Cursus Completus. Series Latina* (ed. Jacques Paul MIGNÉ). París: 1844-1864.
- Recomanacions als mitjans audiovisuals sobre el tractament informatiu de la mort per suïcidi* (2016). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Salut / Consell de l'Audiovisual de Catalunya. <https://www.cac.cat/sites/default/files/migrate/actuacions/recomanacions_suici_cat.pdf>. [Consulta: 25 de novembre de 2022].
- ROBECK, Johan (1736): *Exercitatio philosophica de εὐλόγω ἔξαγωγῇ sive morte voluntaria philosophorum et bonorum virorum etiam iudaeorum et christianorum*. Rintelli [Rinteln]: Literis Ioh[annis] Godofr[edi] Enax.
- ROSSELLÓ, Joana (2002): «El SV, I: Verb i arguments verbals», dins SOLÀ, Joan (et al.) (dir.): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, vol. 2, p. 1853-1949.
- ROUSSEAU, Jean Jacques (1761): *Julie, ou la nouvelle Héloïse*, «Lettre XXI». Amsterdam: Marc Michel Rey, p. 197-223.
- STAËL, Madame de [Anne-Louise GERMAINE NECKER] (1796): *De l'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations*. Lausanne: Jean Mourer – Hignou et Comp.
- STAËL, Madame de [Anne-Louise GERMAINE NECKER] (1813): *Réflexions sur le suicide*. Stockholm: Charles Delén.
- TODOLÍ, Júlia (1998): *Els pronoms personals*. València: Universitat de València.
- TODOLÍ, Júlia (2002): «Els pronoms», dins SOLÀ, Joan (et al.) (dir.): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, vol. 2, 1341-1433.
- VERGIER DE HAURANNE, Jean de (1609): *Question Royale, où est montré en quelle extrémité principalement en temps de paix, le subiet pourroit estre obligé de conserver la vie du Prince aux despens de la sienne*. París: Toussaint du Bray.
- VOLTAIRE (1819 [1764]): «De Caton, du suicide», *Oeuvres complètes de Voltaire: Dictionnaire philosophique*, t. II, p. 308-320. París: Antoine-Augustin Renouard.
- VOLTAIRE (1819 [1764]): (1759): *Candide, ou l'optimisme, traduit de l'allemand de M. Le Docteur Ralph*. Sense peu d'impremta.

RESUM

Aquest article es proposa analitzar les particularitats del verb *suïcidar-se* mitjançant una descripció gramatical i històrica del seu origen i evolució en quatre de les llengües romàniques que han adoptat aquest neologisme: català, castellà, francès i italià. Aquesta anàlisi històrica ens permetrà proposar una hipòtesi que expliqui el seu singular procés de formació i ens ajudi a entendre per quin motiu aquest verb només pot ser descrit gramaticalment com un verb alhora pronominal i reflexiu, sorgit per mimetisme semàntic a partir del verb sinònim *matar-se*.

MOTS CLAU: *suïcidar-se*, història del suïcidi, verbs pronominals, verbs reflexius.

ABSTRACT

Is suïcidar-se a reflexive verb or an essentially pronominal verb?

The purpose of this article is to analyse the properties of the verb *suïcidar-se* ‘to commit suicide’ through a grammatical and historical description of its origin and evolution in four Romance languages that have adopted this neologism: Catalan, Spanish, French and Italian. This historical analysis will allow us to propose a hypothesis that explains its unique formation process and help us understand why this verb can only be described grammatically as a verb that is both pronominal and reflexive because it is modelled semantically on the synonymous verb *matar-se* ‘to kill oneself’.

KEY WORDS: *suïcidar-se*, history of suicide, pronominal verbs, reflexive verbs.